

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИН КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫНЫН ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТЕРИНИН, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫН
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИН ОРГАНЫ

1959
ИЮЛЬ
26
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 148 (4376)
Өрттө 20 коп.

Мал ажылынын продуктуларын белеткээр тала-
зы-биле бирги чартык чылда бедик көргүзүглер дээш
чарышка Сибирь зоназынга тилекчи болганы дээш
Тыва автономнуг обласка РСФСР-ниң Министр-
лер Чөвүлелинин шилчирер Кызыл туугун тывыскан
болгаш 100 муң рубль-биле шаңнаткан.

СЭКП обкомунун бюрозунда болгаш облүүскамда

Областын колхозтарынын болгаш совхозтарынын дүжүт ажаап алышкынынга белеткелинин база ону чорударынын болгаш күрүнеге тараа дужаалдазынын дугайында

СЭКП обкомунун бюрозу болгаш
область Советинин күсөкчи комите-
ди дүжүт ажаап алышкынын чору-
дарынга белеткелини чорутуу-
рунга белеткелини чорутуу тараа
дүжүт ажаап алышкынын көргөш, 1958 чылда
ажаап алышкынын техникасын багы
белеткелинин болгаш ону кам чок
ажылдаанын хараазы-биле дүжүт
ажаап алышкынын аныгылап
ажарган чорутуу үнөмдүүлүгүн
түгөлдө дымка хой районнарга та-
раалары ажаарынын хуузазын
уламдыктарынын, тарааларынын уу-
чулдарын болдурган, күсүк чор
андарынын планынын күсөлдөзүн
үскөни демделген. Ындыг болза-
СЭКП-ниң элэи хой райкомнары,
райүүскамнар, совхозтар, СТС-тер
директорлары, колхозтар даргалары
эрткин чылда дүжүт ажаап алыш-
кынын практикасында чогуур
түгөлдө кылган болгаш ажал-
агы, политика талазы-биле бо чу-
гула кампанын чорударынга бе-
леткели бо чылда база багы чор-
удуу турар.

1959 чылдын июль 20-ге чедир об-
ласта комбайнар септелгенин пла-
ны 54,8 ху, жаткаларыны—34,2 ху,
тараа арылгандар машиналарыны—41
ху күсөлттүгөн. Комбайнар сеп-
телгени Бин-Хем—11 ху, Каз-Хем
10 ху, Талды—29,4 ху, «Мече-
гей» совхоз—7,1 ху күсөлттүгөн,
септелгени деңиз оюм болгаш шынар
чок чорудуу турар. А Тес-Хем бо-
лгаш Эриш районнар амга чедир
чалгыс-даа комбайн септеп албап.
Чөөн-Хемчик районун колхозтарын-
дан, а м. ошкаш «Элегес» совхозтан
алдыда чалгыс-даа район, колхоз,
совхоз жаткалар, тараа арылгандар
болгаш кургандар машиналарыны
септелгенин амга чедир эгелеп кир-
беп.

Эрткен чылдын районы 1500 га та-
раа культуларынын хар алдында эр-
кам болза-даа, Талды районун кол-
хозтары болгаш совхозтары жатка-
ларыны, лафеттерин септергени, та-
рааларыны аныгылап ажаап алыш-
кынын чорударынга комбайнарын
эде дериинчеге чогуур күчтөй сал-
бы турар.

Бар турар механизаттыгын
шымылгы шапканын, склад орн-
саваларын септергени болгаш чааларын
турар, деңиз ажал-агынын, хем-
чеге приборларынын, шошай савалары-
нын, хараа-херекселди белеткери деңиз
багы чорутуу турар. Чижээ,
Улуг-Хем болгаш Чаа-Хал районна-
да кургандар тараа складтары бе-
зин туудушкунуң эге үе-чадазында ту-
рар, колхозтарда, совхозтарда тараа
складтарынын болгаш асылтылаан
шолтугустерин туудушкуну барык-
ла эгелдөөн.

Дымка хой районнада колхозтар-
да автомашиналарын септергенин
күнөтөй салдыманын турар, техни-
ка чептеринин уруу-чул оларын
25 ху кирген анза турар, ол м. ошкаш
районнада, колхозтарда оруктар
болгаш көвүргүлөр сандаргай байдал-
да турар.

Чамдык районнада комбайн агре-
гаттары кадрлар-биле амга чедир
чептелгенин, машинистер, деңиз-
чилер шилтирнин алдымаан, ажаап
алышкынын ажалдарынын планын
чогаттапмаан, ажалын күжү бол-
гаш техника таарыштыр тургусту-
маан. «Тилекте», «Элегес» совхоз-
тарда комбайн агрегаттары кадрлар-
биле чүгө 70 ху чептелгенин, а
чептей турар комбайнчериин бе-
леткээр ажал организаттымаан.

Совхозтарже, колхозтарже болгаш
районнарын нефть базаларында де-
лелдиг оттуулар-чул болгаш чаар
материалдар сөөртүрү багы ор-
ганизаттыгын. Колхозтарынын кыбар,
чул кудур савалары сорулганын
агыттыгын, а дымка хой ажал-
агыларда ол савалар чептейш
турар.

Дүжүт ажаап алышкынынга бе-
леткели талазы-биле айткан чепте-
стерин бар болуп турар болза, пар-
тия райкомнары болгаш райүүскам-
нар, колхоз ажал-агы эргелени кол-
хозтарын, совхозтарын, СТС-тер-
ниң ууртукчуларынга чогуур неге-
де салбанын, база дүжүт ажаап
алышкынынга болгаш күрүнеге та-
раа саваларыга белеткели хууза
бетинде доозар талазы-биле алган
ажаалдарынын күсөлдөзүн кошкык
контрлоданын уруу болган деп
СЭКП обкомунун бюрозу болгаш
облүүскам санаа.

СЭКП обкомунун бюрозунда бол-
гаш область Советинин күсөкчигинин
доктааы болза:

1. Колхозтарга, совхозтарга, СТС-
терге дүжүт ажаап алышкынын чо-
рударынга белеткели чептеринин
сават чокка уурууларын колхоз ажал-
агынын область эргеленин, СЭКП
райкомнарынга болгаш райүүскам-
нарга дааскан. Ол сорулга-биле мын-
дыг хемчегтерин алыр:

а) дүжүт ажаап алышкынын чо-
рударынын болгаш күрүнеге тараа
саваларын планын областын, бүгү
ажыл-агыларын август 1-ден аяк-
таптай чогадып кылырын болгаш

бадылаарын хандырар, анза тараа
ажар машиналарын, транспорт хе-
реселдерин эң чепте ажаллаарын,
ажаап алышкынын аныгылап ажаар
арганын, комбайнарын, жатка-
ларынын, болдургуучуларын болук
болгаш ажалын ажаллаарын баш
бурунгар көр, тараа арылгандары-
нын чорудууларын, чүдүрер бол-
гаш дүжүр ажалдарын, транспорт-
таарынын база тараанын кадагал-
дып максималдыг механизаттар:

б) бүгү колхозтарга, совхозтарга,
СТС-терге комбайнар, жаткалар,
тараа арылгандар, кургандар болгаш
оске-даа машиналарынын септелгенин
база оларын ажалга белеткериин бо
чылда август 1-ге чедир доозар.

в) колхозтарда болгаш совхозтар-
да ажаап алышкынын агрегаттары,
кургандарга ажал-агыларын, тараа
складтарын, деңиз ажал-агынын, та-
раа шапканын эң ажал белеткериин
база дуржулгалыг механизатор кадр-
лар-биле болгаш оске-даа ажалла-
чылар-биле август 1-ге чедир чеп-
те-дүжүт ажаап алышкынын
лээр, дүжүт ажаап алышкынын
үзүндө үчтү чорудар болгаш тараа
кургандарын техникасын салгыр
талазы-биле деңизчилерин, савал-
чыларын, колхозтарын ревизия ко-
миссияларынын даргаларынын база
тараа кургандарынын кыска хуу-
заалыг семинарларын районнарын
кодээ ажал-агы инспекцияларын,
совхозтарга болгаш Кызылдын сай-
гырыга баазыныч эртерер.

г) колхозтарда болгаш совхозтар-
да комбайн агрегаттары база жат-
каларын комбайн билди дуржул-
галыг механизаторлар-биле август
5-ке чедир чептерер, күрүне албан
чептеринде, организаттыларда бол-
гаш оориде чептериле ажаллап
турар мурчунда кижилер ажаап
транспорту кирештерер; СТС-тер
болгаш колхозтар чамалда комбай-
нерлар курстарында оориде про-
грамманын август 5-ке чедир доозар,
ону дооскаларыны тусай эртеринин
ааы-биле ажалдарга ажаллаар;

д) бар турар шымылгы шапканын,
подтоварниктерин, деңиз ажал-
агынын, хемчеге приборларынын, та-
раа складтарын август 5-ке чедир
септер болгаш чак складтарын,
асфальтылаан шолтугустерин ту-
душкунуң август 10-га чедир доозар.
Эргежок кургандар санын хара-
жактары, шошай саваларын, хуу-
ректерин, ширбилендерин болгаш ос-
ке-даа чепте-херекселди белеткээр
болгаш тыптымын алыр.

2. Областын колхозтарынын бол-
гаш совхозтарынын күрүнеге тараа
дужаарынын дугайында графикти
бадылаан.

3. Тарааларын сүт-быштак быжы-
лында кезиле эгелдери билек тараа
культуларынын тарылгаларынын
90-дан эвеси эвес хуузуң аныгылап
ажаар арга-биле ажаллап алырын хан-
дыларын колхоз ажал-агынын об-
ласты эргеленин, СЭКП райкомна-
рынга болгаш райүүскамнарга, сов-
хозтар директорларынга, колхозтар
даргаларынга дааскан. Тарааларын
кезидегинге, болдургуучунынга
болгаш бастырылганын ажаап
алышкынын машиналарынын ажалы-
нын болуктеп ажаллаар методун,
жаткаларын эжеш ажалын калбаа-
ды ажаллаар, транспорт херексел-
дерин эң рационалдыг ажаллаар,
машиналарын электро-чырдылга,
септеле херекселдерин транспорт-
биле хандырар турар, ажал алыш-
кынын бүгү машиналарын дун-
дун чок ажалдарын организаттар.

4. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-
лелинин 1959 чылдын июль 19-та ун-
дурган № 701 болгаш 1959 чылдын
июль 16-да ундурган № 771 доктаа-
ларын эугаар хоорайлардан, хоорай
хевиринин суурлардан, ол м. ошкаш
кодээ чептерден чогуу дүжүт ажаап
алышкынынга болгаш мал чепи-
ринин белеткелине кирерин партия
хооркомунга, райкомнарынга, хоор-
куускамнага болгаш райүүскамнарга
дааскан.

5. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-
лелин доктааларын эугаар об-
ластын бугурулгелеринин болгаш албан
чептеринин чүк сөөртүр автоматы-
ларын база принциптерин колхозтар-
дан болгаш совхозтардан тараа
хууза алыр пунктларже, тараа, кар-
тофель болгаш ногаалар сөөртүр-
гө, ол м. ошкаш комбайнарлардан тараа
болгаш силос массазы сөөртүрүне
1959 чылда кириштерер талазы-
биле хемчегтерин ажаллап кылырын
болгаш область Советинин күсөк-
чигин кирип ээрин эштер Тарасов,
Гусев, Голубев оларга дааскан.

6. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-
лелин № 771 болгаш 701 доктаа-
ларын эугаар дарааында чүдүлери,
райхооркуускамнар даргаларынга,
областын бугурулгелеринин болгаш албан
чептеринин ууртукчуларынга дым-
надыр:

а) 1959 чылда кодээ ажал-агы
ажылдарында кириштерген ажал-
чынарга болгаш албан-хаакчыларга
оларын кол ажалынын ааы-биле
ортумак ажал төлөвиринин 50 хуу-
зуң арттырар;

б) тараа болгаш оске-даа кодээ
ажыл-агы продукттары шышак
силос массазы сөөртүр-биле ол ко-
мандировкалап чоруткан, чолачы-
ларга оларын ортумак ажал төлө-
виринин 75 хуузуң арттырар, ындыг
болза-даа ол командировканы бүгү
үзүниң иштинде оларын кол ажал-
ынын тариф хемчегинден куду
эвес болур.

Оон-биле кады командировкалап
турар чолачыларга дун-хууңуң ча-
рыгалын болгаш бажың халезинин
төлөсө:

а) дүжүт ажаап алышкынын
тончузунге чедир автомашиналарын
техника талазы-биле оңча, менди эл-
деп кадагаланып дээш чолачыны бу-
рунуге 500 рубль чедир хемчегэлдиг
шанналды төлөп бээр эргени 1959
чылда чүк сөөртүр автомашинала-
рын кодээ ажал-агы продукттары-
нын сөөртүлгезинге кириштерген
бугурулгелерин, албан чептеринин
болгаш организаттарынын ууртук-
чуларыны тыпсыкан.

б) Комбайнарда, тракторларга, ав-
томашиналарга, жаткаларга болгаш
ажаап алышкынын оске-даа ма-
шиналарынга чептей турар артык
кештеринин база материалдарын ун-
дурп бээрин доп-доруан чедир алы-
рын болгаш ажаап алышкынын ма-
шиналарынын, автотранспортун сеп-
телгенин доозарынга оларын обласке
кирерин обласке кодээ ажал-агы
хандырлыгынын эргеленин, тракт-
торнабытка дааскан.

8. 1960 чылда тарылганын хе-
реглер эки шынары сөөртүр үр-
еңинер-биле колхозтарын болгаш со-
хозтарын бүрүн хандырар сорулга-
ны сөөртүр тарылгаларын аяра-
чызын чорударын, үренин участ-
тарында болгаш тараа культулары-
нын сөөртүр тарылгаларын ажаап
алышкынын быштак чеп бы-
жылдарын үзүндө чүгө аныгылап
ажаар арга-биле чорударын, үренин
участтарынын сөөртүр тарааларын
от салып тараа кургандар чептерге
кургандар хорууларын кодээ
ажыл-агынын область эргеленин,
райүүскамнарга, совхозтар дирек-
торларынга, колхозтар даргалары-
нга дааскан.

9. Магаламал фонданын тургу-
тушаан, 1960 чылда тарылганын
хегерлер тараа культуларынын
картофельдин болгаш чалгыс чылдыг
сиптеринин үренин уруушкуну об-
ластын ажал-агынын чорудары-
нын хандырарын кодээ ажал-агы-
нын область эргеленин, СЭКП рай-
комнарынга, райүүскамнарга даас-
кан.

10. Ажалга озал-ошкандыг чорук-
тарын болдурбазы-биле ажаап
алышкынын болгаш кодээ ажал-агы-
нын оске-даа ажалдарынын үзүндө
комбайнчериин болгаш оске-даа
ажылдарынын күш-ажалынын
айдыл чок чорудуу техниказынын
талазы-биле хемчегтерин күштелди-
рерин обласке эргеленин, СЭКП рай-
комнарынга болгаш райүүскамна-
рга дааскан.

11. Дүжүт ажаап алышкынын
болгаш тараа белеткелдеринин үзү-
ндө нефть продуктуларын дун-хууңуң
чүдүрүп бээрин хандырбазыла, кы-
бар болгаш чаар материалдарын бү-
рүн хегерлелин обласке база район-
нарже кирип ээрин Кызылдын
кодээ баазыныч, кодээ ажал-агы-
нын область эргеленин, совхозтар,
СТС-тер директорларынга дааскан.

12. 1959 чылда колхоз болгаш со-
хоз бурзунге тараа кезидегинин ба-
за бастырылганын соон дурый бугу
саванын бөөр болгаш сөөртүр
ажылды хандырарын СЭКП райком-
нарынга болгаш райүүскамнарга
дааскан.

13. Дүжүт ажаап алышкынынга
болгаш тараа белеткелине ажаллап
турар колхозчуларын, совхозтар
ажылчыларын, м. ошкаш эргеленин
кижилерин ортуңга партия-хо-

литиктиг болгаш культура-массалыг
ажылдарын чорудар талазы-биле хем-
чегтерин август 1-ге чедир ажаллап
кылырын СЭКП обкомунун болгаш
райкомнарынын пропаганда болгаш
агитация калдыктеринге дааскан.

14. Хову тураларынын, комбайн
агрегаттарынын медицина ажалла-
чыларынын чорудууна графиктин
тургузуу, оон күсөлдөзүн контроль-
дап турар, ажаап алышкынын ажал-
дарында ажаллап турар ажалла-
чыларын медицина хандырлыгын
уукул чок хандырарын обласке
кадык камгалап кидизгенин, СЭКП
райкомнарынга болгаш райүүскам-
нарга дааскан.

15. Ажаап алышкынында ажаллап
турар ажаллачылар ортуңга кул-
тура-массалыг ажалды чорударын,
кино-чурктар, бот-тыптыгыр урун
чүл концерттерин көргүзери, со-
дунар, илеткелдер номчурун уруу-
чу организаттарынын обласке кул-
тура эргеленин, обласке советке
дааскан.

16. Дүжүт ажаап алышкынында
ажылдап турар колхозчуларын, со-
хозтар болгаш СТС-тер ажалчы-
нарын, машиналар чолачыларын
уукул чок хандырарыга эргежок
чугула продукттары болгаш ба-
раанарыг даректерин, база савал-
лары колхозтарын, совхозтарын
хуу тураларынга болгаш тараа
хууза алыр пунктларга дүжүт
ажаап алышкынын, тараа белет-
келдеринин үзүндө организаттарын
обласке эргеленин, СЭКП райкомна-
рынга болгаш райүүскамнарга даас-
кан.

17. Бар турар ногаа шыгаар чеп-
терин септелгени болгаш чаала-
рынын туудун доозарын, ногаалар
болгаш картофель ажаарыга база
белеткелерин хегерлээр бугурул-
генин оске-даа чепте-херекселдерин
белеткелерин күштелдериин, ногаа-
лар сөөртүрүне эргежок чугула
транспорт херекселдерин болгаш
ажылчы күжүн өй-шаанда ундур-
бээрин кодээ ажал-агынын область
эргеленин, обласке эргеленин, СЭКП
райкомнарынга болгаш райүүскам-
нарга дааскан.

18. Ортке айымдыг чептерде та-
рааларын болгаш шапканын долга-
н өй-шаанда адаларын, ортке уур
херекселдерин септеп база тып
а турар, тарааларын үрелинчилден,
самычгалдан болгаш өртөн камга-
лаарын хандырарын СЭКП райкомна-
рынга, райүүскамнарга, колхозтар
болгаш совхозтар ууртукчуларынга
дааскан.

19. Район иштинде болгаш ажал-
агы бүрүзүндө оруктары база
көвүргүлери дүжүт ажаап алыш-
кынын эргеленин чедир септеп доозар
СЭКП райкомнарынга, райүүскам-
нарга, колхозтар, совхозтар уур-
тукчуларынга дааскан.

20. Дүжүт ажаап алышкынынга
болгаш күрүнеге тараа дужаарынга
район, колхоз, совхоз болгаш тараа
хууза алыр пункт бугурунун беле-
нинин дугайында күрүне хууза
алышкынын август 5-тен орайт-
пай чорударын кодээ ажал-агы-
нын область эргеленин, СЭКП рай-
комнарынга, райүүскамнарга даас-
кан.

21. Дүжүт ажаап алышкынынга
белеткели болгаш ону чорударын
үзүндө колхозчуларын, со-
хозтар, СТС-тер ажаллачыларын
ортуңга политика-массалыг ажалды
күштелдериин, дүжүт ажаап алыш-
кынын кыска хуузада чилерин чок-
ка чорударын организаттар болгаш
күрүнеге тараа савал, үренин уруу-
чусу чеп адалар болгаш оске-даа
көргүзүлгө талазы-биле социалист
хуузелерин хууза бетинде күр-
селдир дээш бригадаларга база хову
тураларынга социалист чарын-
чы калбарынын СЭКП райкомна-
рынга болгаш колхозтарын, со-
хозтарын партия эге организатта-
рынга дааскан.

Мал ажылынын мурнакчыларынга шаңналдар

1959 чылдын II кварталында мал ажылынын про-
дуктуларын бугурун болгаш белеткелерин көбүсүр
дээш автономнуг республикаларын, крайларын
болгаш областарын социалист чарыжынын түгө-
лөдөр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин көргөн.

Белеткелер планынын күсөлдөзүн үзүндө эгт,
сүт, чуртгалар болгаш дүк бугуру талазы-биле эң-не
бедик көргүзүлгелерин чедип алганы дээш чарышка
тиллекчилер кылдыр саватканнар болза:

Соңгу чүктүн болгаш соңгу-барынын талазын зона-
зынын талазы-биле — Ленинград областы:

Кара хөрүнүгү эвес төп зона талазы-биле —
Киров областы:

Кара хөрүнүгү төп зона талазы-биле — Воронеж
областы:

Поволжье зоназынын талазы-биле — Татар АССР;
Соңгу Кавказ зоназынын талазы-биле — Дагестан
АССР:

Урал зоназынын талазы-биле — Оренбург областы;
Сибирь зоназынын талазы-биле — Тыва автономнуг
областы:

Ирэккы Чөөн чүк зоназынын талазы-биле — Ха-
баровск край.

Татар АССР-ге болгаш Оренбург обласка РСФСР-
ниң Министрлер Чөвүлелин шилчирер Кызыл туу-

тарын хевээр арттырар болгаш 100—100 муң рубль
акша шаңнадарын бээр.

Ленинград, Киров, Воронеж областары, Хабаровск
крайга, Дагестан АССР-ге болгаш Тыва автономнуг
обласка РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин шил-
чирер Кызыл туугун тыпсыр болгаш 100—100 муң
рубль акша шаңнадарын бээр.

1959 чылдын ийги кварталында мал ажылынын
продуктуларын бугурун болгаш белеткелерин көбүсү-
р талазы-биле чедипкинери дээш РСФСР-ниң
Министрлер Чөвүлелин хандырарын зоналар ааы-
биле — Псков, Кострома, Тамбов, Свердловск, Сала-
ин областарга, Балмык АССР-ге, Краснояр болгаш Брас-
нодск крайларга 50—50 муң рубль акша шаңна-
дарын бээрин шилтирелен.

Волгод, Калинин, Иваново, Ярославль, Липец,
Пенза, Куйбышев, Саратов, Сталинград, Ростов,
Пермь, Чита, Курган, Амур областарын, Ставрополь
болгаш Алтай крайларын, Коми АССР-ниң, Чуваш
АССР-ниң, Бабардин-Балгар АССР-ниң, Башкир АССР-
ниң болгаш Удмурт АССР-ниң колхозтарынга болгаш
совхозтарынга мал ажылынын продуктуларын бугу-
рер болгаш белеткээр талазы-биле эки ажалды база
демделген.

(СЭТА).

ЧААГАЙ КҮЗЕЛ - СОРУК

СЭКП-ниң Каз-Хем райкомунун бирги секре-
тар С. И. Шуклинни кабинетинче Оюн Танда-
вич Наскыл-оол кылашпай кире берген.

— Силеринин-биле сүмелчир деп болай-дыр
мен. Чугаа бизе-те хевээр—деп ол чугаалап,
билдириниң тудуккан. Ону колхоз бугурул-
генин жожаулап турар участогунге, камды-даа
ажыл-агыга чорударын партия райкомундан
ол билдириниңге дилей. Ынчаарга аас-биле
Бесседа хову азы мал ажалдачызы болуп
ажылдар күсөлдөзүн демделген турган.

— Менде шын бодал тыптып келген деп болай-
дыр мен, Серафим Иванович—деп ол чугаалап.—
Бистин районда экономика талазы-биле кошкык
ажыл-агылар чок. Ындыг болза-даа оон-даа бо-
ла мен кортпас ийик мен. А ынчаарга «Бурун-
гаар», «Совет Тыва» колхозтар организас та-
лазы-биле кошкык болгай. Оларын кайы-бирээни-
ге мен барымза калдыгым? Истелди балыткан
шылдар мен чигинейн барып болур силер.

Серафим Иванович Шуклин чугаалажып олур-
ган ажалыг кичигенин көргөн. Оон арнында
кадык-даа чамат чүе чок, харын ак-сеткидиг,
ак-кара чок чугаа илеретинин турган. Ол те-
мага чугаа эң согул катан болур деп долу иде-
гел-биле билдириниң оон ам өкөлгөн. Оюн
Тандавич согуу ийи чыл дургузунда ол ийи
колхозтарын кадрлар-биле быжылдарын эрге-
жок чугулазын каш улаа чугаалап, анза ажал-
лаар куленин илеретип турган. Ол ук ажал-агы-
ларга уруулач барып, кодээ коммунистерге дой
чүлдер талазы-биле дузалап турган, ындыг
болза-даа чүгө партия райкомунун секретары
анза турганда ажал-херек эки чоруп турган.
«Совет Тыва» колхозтур дарганы — идепкей чок
кижи. Оюн Тандавич күш-ажалды организат-
тарынын, кижилерин таарыштыр тургузарын
айтырлары-биле ажаллап турда ажал-агы
айтырлары багы эвес шилтирелетинин турган.
Ынчаларга ол район төвүнче чоруй барга, бугу
чүе сой бээр турган. Шуклин мындыг фак-
тыларын Сизин билсин турган. Партия райкомунун
бюрозу эш Наскыл-оолду «Бурунгаар

СОВЕТ КҮРҮНЕНИН ШЕРИГ-ДАЛАЙ ФЛОДУ

Башта 26-да совет улус болган ош Чесектиг Күштерин чакырган байырамын—ССРЗ-нин Шериг-Далай Флотунун хуну демделген турар. Партиядык болган чакырган шиптирлерин буугаар 1939 чылда доктааттынган бо хун—социалист Төрөөн чурттуу далай кызыгаарларын быжыгларыннын талазы-биле ажылы түннел демделгелеринин хуну апарган.

Бо алдарыг хуну бо чылын бистин чуртуусу бодуну хогжуделенин чак үе-чакыныч—коммунизмни туртуушкунун калбартырынче шиптир кирген үеинде демделген турар. Ажылчылар, колхозчулар, интеллигенция СЭКП-нин XXI съездинин төөгүлүг шиптирлерин угуз келураушкуну биле амдыраалга боттандырып, ССРЗ-нин улус ажыл-агыйн хогжуделеринин чедик чыл панын хуусаа бетинде күсөдери даш чүткүлдүг ажылдан турарлар.

Будуручу күштерин келдер, улустун материалдыг чаагай чорутуу ажылдар талазы-биле Совет Эмгекчилеринин болган социалисттик өскө-дөө чурттарын чедикшилерин АКШ баштаан империалисттик күрүштеринин «экини» хайыктырып турар. Америка империалисттер бүтү дөстөгө тергилдешкенин чедик азырын өрдөшкөн, чак дайынны өскөдөргө белектерин, «күш дөстөрүн», дайын талазы-биле «бис кырынга турар бис» деп политиканы, калчаалыг өндөр чөсөткөшкенин чорутуп, агрессия блоктарын тургузуп, Барыны Германияны атомкут болган ракеталыг чөсөткөш-биле чөсөткөн, социалисттик лагеринин чурттарын долганар бодуну шериг болган шериг-далай базаларын тургузуп, боттааган, өскө чурттарын иштин херектерин холгарлап келген. Ол бүтү болза угуз Лениннин айтканы ышкан сөрө-чиделин мот-шылга чокка күштердирин, туртуу белек турарын, бистин Төрөөн чуртуусун камгалаар күчүзүн бүтү хөгжө-биле белидерин бисе хүдөлдөргөн.

Агрессия лагерин туртуу турар үе бистин Чесектиг Күштеринин—социалист чакан алышкыны-нарын болган совет улустун тай-бын күш-ажылынын камгалаачыны Армияны болган Флотту быжыгларыннын болган өскө чөсөткөш улам ышай сайыраңгайлыктарын өскө чөсөткөш партиядын XXI съездинин өздөш айткан.

Совет Эмгекчилер—далайын улуг күрүшкөн. Совет черин долганар өндөрт далайларын, ийи океаннарны өрктөри шөйлү чоруткан. Бистин чуртуусун айым чок чорутуу болган күрүш өскө-ажыктарын хандырып Шериг-Далай Флотунун ролу улуг. Совет күрүшүн шериг-далай күчүзүн быжыгларын, ош туртуушкуну, дайынчы арга-мергелерин белидеринче партия болган чакка улуг күчөткөш белек-дөс салып келген.

Бистин чуртуусун Флоту алдар-дугу дайынчы оруктарын өрткөн. Октябрьдин социалист Улуг революциянын тилгелери дөштө доктөшкелерин бирги ордунуна болшевиктер уурткан революшю Флот туртууша. В. И. Ленин Петроград чөсөткөш тура халыкшынын болган коммунисттин үе-чакыныч өгөдөленин дугайын медээлөө төөгүлүг алышкыны кылар аң улуг алдар-дугу «Аврора» крейсери-нин улуг хуулуна таварышкан.

Октябрь революциянын улуг чаалан алышкынынын камгалаа төгөдө, Совет республика бодуну Чесектиг Күштерин туртуура угуз-турган. 1918 чылдын январь 28-те В. И. Ленин Кызыл Армияны туртуура дугайында декретке ат салган, а февраль 14-те Шериг-Далайын Кызыл Флотун туртуура дугайында декретке Улус Комиссарларын Чөдөдө В. И. Ленинни даргалааны-биле көргөн болган ху-

лөп алган.

Даштык халлашкынын болган хамзагы дайыннын чалдарында партия болган чакка Флотка өскө чүтүлдө болган харыскалгыг далайларын берип турган. Шериг-далай-жылдар чүткө далайларга кыдыг-дош-кун тулчушкуну чорутуу турган өскө, а 75 муң далайжылдар Кызыл Армиянын дайынчылары-биле хол-холундан тутунчул алган, кур-гат черин фронттарында база тул-чуп чоруп турганнар. Совет республика дөштө ак-төдөйжылдар, даш-тык халлашкыларга улу демисе-ге өскө-мадырлыг чорутуу көргүсө хамзагы дайыннын мадырлары—Николай Маринин, Владимир Полухинин, Павел Виногра-довтин, далайжылдар Рудневтин, Ульяновтин, Окуневтин, Хохряков-тун, Железняковтун болган өскө-дөө дөштө хай кижилерин өскө-дөштө чорутканы совет улус мөңгө шат-дөштө болган сактып буурап турар.

Даштык, иштин өскөдөлгө чыча шапканын сөздүдө совет улус ажыл-агыйн катат туртуу-рынче, чурттуу камгалаар күчүзүн быжыгларынче өскө кирген. Ажыл-агый сорулгаларын шиптир-леринче ажылчы чоннарын күжү-мөөнөшкөн, бистин Коммунист партияны Совет Армиянын болган Шериг-Далай Флотун дайынчы күчүзүн белидеринче сөксөө чок са-гыш салып келген. Чурттуу индустриализациянын болган өскө-дөө ажыл-агыйн социалисттик өскө-дөө чакта туртууларын Ленинни про-грамманын чедикшилерин ботта-дырганы Совет Армияны болган Флотту агыт үеин чөсөткөн бүтү хөгжө-биле база дайынчы тех-никалы-биле хандырып шылаар ма-териал-техниктиг базаны туртуура арганы хандырган. Чүткө баштайгы ийи беш чылдарда беш Шериг-Далай Флоту бирги чергенин чүс чүс чак көрбөдөргөн алган. Балтай, Кара-Далай Флоттары өзүп болган быжыккан. Ожук океанын болган Совет чуртун ийи чак Флоттарын туртуушкуну. Олар бистин Төрөөн чуртуусун Иракын Чөөн болган Совет чүктөрүн далай кызыгаар-ларын интеледиг камгалаачыла-ры болу бөргөдөн.

Ала-чурттуу Улуг дайын бүтү совет улуска, совет Армияга болган Флотка калыг-дошкун шылаа-ла болган. Дайынны ажып тилгелеринин ийи хөгжө Шериг-Далай Флоту улуг салышкынын кырып. Немес-фашисттик аг-шеригтерин халлашкынынын үеинде шериг-далайжылдар Совет Армиянын дайын-чылары-биле кыды шериг-далай ба-заларын болган далайлар канын холгарып—Ленинградты, Одесса-ны, Севастопольду, Моонзунд Орту-дуктарын, Ханкуу мадырлыг кам-галаарын.

Сталинград дөштө тулчушкунга Волга Флотилиянын далайжыл-ларын шылаарын. Совет далайжылдар Совет Западдык камгалаа азыр талазы-биле совет шериглерге дуа-лаан. Шаар-халлашкынын тул-чушкуну чоруп турла шериг-далайжылдар алдарыг өскө-дөштө чорутуу илереткен. Дайынны бүтү дугурунда чүс ажыг десант опера-цияларын олар боттандырган. 1944 чылда бистин десантчыларымыз да-лайын 5 болган хемин 10 порты-рын, 20 ажыг ортудуктарын, 4 суурларын дайыннан хостоп алган. Бурга чер шериглер-биле кыды далайжылдар Польшаны, Чехословакия-ны, Венгрияны, Румынияны, Болга-рияны, Югославияны, Австрияны, Норвегияны хостарынга, Берлин дөштө тулчушкунга кырышканы. Ожук океан Флоту болган Амурун Кызыл Туктуг Флотилары япон кли-тартерин чыча шаазарыга өлөткөн киришкен.

Коммунист партия болган Совет чакка шериг-далайжылдарын мадыр-лыг, өскө-дөштө чорутканы бели-биле үнелеп, 350 муң матрос-тарын, старшиналарын, офицерлерин, медээлдер-биле шаанаан, 515 далайжылдар болган далай ужулчуларына Совет Эмгекчилерин Мадыры деп белик атты ты-ыскаан, оларын чедиксөө ол атты ийи дөштө тыыскаан.

Партияны болган чакыттыг са-гыш салышкынын ачыныла, экономиканын, културанын болган

Кара-далай флоту. Сут адаа-биле чорутуу хеменин мотористери-нин старшиназы 1-ги чергенин старшиназы В. Кочкарев. Чокта чаа ону «Шериг-Далай Флотуну шылаарканы» деп медаль-биле шаанаан.

СЭТА-нын фотохрониказы.

артемиин талазы-биле совет улус-тун шылаарга чедикшилеринче үндөшкөн, бистин Чесектиг Күштерин бодуну чөсөткө, техниканын сайыраңгайлыктар талазы-биле бургулаар улуг базанын кыл-ган. Бистин Шериг-Далай Флотуус калыг-дөө стратегтиг, оператив-тактиктиг сорулгаларын чорутуу үе-инде бүтү күсөдөп шылаар ар-галыг. Ол болза далай демиселдин бо үеги бүтү техникалы-биле бүтү чөсөткөшкөн, бистин далай кызыгаарларымыз ол чүткө сымт-лап шылаар өскө, а харын далай-ларга, океанга дайыннын шериг далай күштерин угузуп, база ол харын дайынны өскө дөштө шылаар объектилерин күштүг сө-кушкуну таварыштыр аргы болган. Ош күжү болган күчүзү болза чүткө суг адаанын база суг үстүзүн тергип чөсөткөн, аң чак чөсөдө, далай кырынын өң өңи ужуз чүтүндө, өңи кырынын күчүзүг артиллерияны өскө, а харын алдарыг шериг-далайжыл ка-дрларында—бүтү мергелердин мат-ростарында, старшиналарында бо-лган офицерлеринде болу.

Совет Армияны кыды бистин Флотуун совет улустун тайбын күш-ажылын, социалист Ала-чур-тун дөштө болбоз далай кызыгаар-ларын интеледиг камгалап турар. «Совет Армияга болган Флотка партияны-политиктиг ажылы өңи-жир дугайында» СЭКП ТБ-нын 1957 чылдын октябрь Пленумунун шиптирлерин Совет Чесектиг Күштерин дайынчы күчүзүн улам ышай быжыгларыннын хөгжө кайтам-чык улуг ролу ойлан. Ол төөгү-лүг шиптирлерин амдыраалга бот-тандырышкан, бистин чөсөткөш күштеринин командирлерин, по-литорганын, партия, комсомол ор-ганизацияларын бодуну ажыл-чор-удуларын үндөшкөн-биле экижидип келген. Партияны-политиктиг ажыл-чы депенил белиден, коммуни-сттик кижининде күштердирген чорук далайжылдарын, дайынчы ө-рөдөлгө, шериг салгыла-чуртун быжыгларына, корабилерин болган Флотун кезектерин дай-нын белектели белидеринде өң-өң өң үе-түндөдө хандырып турар.

Ч. БУДАЕВ.

Шериг-Далай Флотунун хунунга алдар кылдыр

«ССРЗ—далайын улуг күрүшкөн», «Комсомол—Шериг-Далай Флотун шиптир», «Совет Армияны болган Шериг-Далай Флотун дайынчыларынын дайынчы кыды амдыраалыгын», «Совет Армияны болган Шериг-Далай Флотун дайынчы чачыларын хумгалыг калагалаарын» болган ош-дөштө өскө-дөштө белектерин болган илет-келерин байыраалга таварыштыр холгарыла, суурларда, шериг ке-зектеринде болган шериг корабилеринде чорутуу турар.

Шериг-Далай Флотунун төөгүлүг көргүсө, хамзагы дайынны болган Ала-чурттуу Улуг дайыннын чыдарында дайынчыларынын мадырлыг чорутканын өскөдө, далайжылдарын дайынчы болган политиктиг белектерге чедикши-лерин көргүсөдө дөштөдөргөн

болган фото-чуртук көртүгүлери-нин клубтарда болган ДОСААФ-тын өңе организацияларында туртуушкуну.

Хей-той библиотекаларда далайжылдар дугайында номнар дөштөдө хандырылган. Оларын бирөө Москвада Совет Армияны М. В. Фрунзе аттыг Тен Бажында ажиттынган.

ССРЗ-нин Шериг-далай Флотунун Хуну бистин Төрөөн чуртуусун найсылаан—Москвага байыраал-ды-биле демделген өрттөр. Июль 26-да «Динамо» суг станция-лыг суг спортуун улуг байыр-далыг мун-мун көрүшкөн чыла-ган. Ийи Имкиннин суг шыж-кырынын суг ортулажында өң-кештиг хемелерге болган дүргөн мадыр катерлерге спортчулар маргылааларга киржир.

Колхозка чугай

Болдоочу өргөдөлгөн чугайга негеделинни улугу турарын ба-рымдалаш. Өвүр районун «Ком-мунизмге орук» кезде ажыл-агый артелинин баштаар чери чугай өрт-тедип белектер аянуу тургускан. Звено 40 тонна чугайын өрттедип белектер, тутутта, колхозчуларга бөөр турган.

Звено чугай өрттедип черин Бор-бак-Хаяга шипип алган, чугай да-жын чып, өрттедип черин дөштө белектер. Баштайгы өрттедипте 20 тонна эки шынарлыг чугайын колхозтун складында дужааган. Ий-ги өгөдөткө база 20 тонна өртте-дипте белектер кылып алган, чугай дажын чып тургускан. Звено ону өрттедип, колхоз баштаар черинин берген өздөдөдөн күсө-дөп, артелини тулуун болган кол-хозчуларын чугай-биле долу ханды-раар.

СЭКП ТБ-нын июнь Пленумунун Ийгиринын танышкан, пландаан даштаар 10 тонна чугайын өртте-дип звено хүдөнгөн ажылдап ту-рар. Звеноун кижигүнери К. Хун-ду, М. Кенден, чөсөткө А. Мадыр ажыл нормаларын буу 150—200 хуу күсөдөп турарлар.

Ш. САНДЫН.

Бистин совет кижилер

БИСТИН ЭМЧИЛЕРИВИС

Току районун «Май 1-и» кол-хозта кижигүнери В. Ковалев-ска, А. Гаухин олар ол колхозка чокта чаа ажылдап өскөдөргөн.

Кыска үеин иштинде олар кол-хозчуларын хүндүткөн чедик алганнар. Эмгекте бажыныгга аарыг улусту чылын-биле хүдө-дөп, колхозчуларын чалагалаарына күсөдөп-биле барып турарлар.

Эмчи А. Гаухин чүткө эмгекте пунктууга эки ажылдап турар өскө, харын мракын оларда инек, хой, ийи фермаларында хал-чынарга доктаамап барып, оларга арыг-шевер дугайында танымаал ажылдарын чорутуп, эмчи дуа-зын чедирип турар.

П. ТАЙБЫЛ.

КИНО МЕХАНИК

Дээрбек Дамды ош шөкөзгө ө-рөтүн чорутуу чыдарында-ла тех-никага улуг күсөдөп чорбан. Чедик-классты доктап, ол Кызылда 4 ай хуусаалыг кино механиктеринин курулуун доктап, ам Өвүр районун «Коммунизмге орук» колхозта ажылдап турар.

Анык ол бодуну ажылыга хар-ымсалгалыг болуп, улуг-биче ки-жигерге чак-чаа киноларын үндү-руп, планын ай санмыда ажыг кү-сөдөп турар. Дөштөдө айларда үнөр киноларын дөштөдөп кыла-ган, өскө черлерге азып турар. Оң ажылдаар чери арыг, өрткө улу-у хөгжөдөргөн дерин кылаан бол-ган көрүчүлөргө өрт дугайында танымаал ажылын чорутуп турар.

Дамды-оол колхозтун Ак-Кезиг-де, Арыг-Бажында, Хам-Дытта фер-маларына киноларын доктаамап үндүрүп турар.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Сан биле шынар дүүшкен турар ужурулуг

Боз-Хем районун улус өрөдөлгө кидилинни болган комсомолдун район комитетинин база чамдык колхозтарын баштаар черлеринин шөкөчүлөргөн чайгы дөштөдөп-лазынче кичөөткө салып, чайгы лагерлерин ажылын, өлчө уруулар-ын хаара түдүп турарын өңи өгө-дөшкөн деп санап болур. Бо чылын районда колхозтар аразынын Бу-рен-Бай-Хаакта, ол суурда Ленин аттыг колхозтун, Бүренин Беа-дир-Армага «Тилгелер» колхозтун болган Дөштө-Аксанда будурулде албан черлеринин пионер лагерле-ри ажиттынгылаан.

Бир өскө ол лагерлер шунтуу шынарлыг амдылап, оларын бүтү байдалы болган дериникни чөтү-үгөдөргөн чөсөткө-биле хандырып турган болза, каа-хемчилерин ол өгөдөлгөнни мактап, өскөдөргө улеер кылдыр көртүгүп болур. Ий-чалажык сан биле шынар дүүшкөн турарын айтты, амдынын чөсөткө-дөштөдөргөн барып болбоз.

Чакык кылдыр Бүрен-Бай-Хаак-та колхозтар аразынын лагерин көртүгүп болур. Ол ам ийи эл-чөсөткө урууларын хүдөп алган. Ий-дөштө болза-ла лагер багыт белек-тедип болгон. Лагеринин началь-ниг аш Владимирова чүткө барып көстүп каан, ажылын каттап чо-раан. Район оң орунуга кижиге тип

Мал чөмнөри белектер ажылды дүргөдөдир

СЭКП Тен Бажыдедип өлчөдөп Пленумун 1959 чылдын ноябрь—де-кабрда чымылдар дугайында хун-надыг Каа-Хем районун кезде ажыл-агыйнын ажыл-иштерин политиктиг болган күш-ажылы чак белик көдүрүшкөчө сору-к кирген. Пленумга кыды ажыл-агыйнын яны-буру, оң иштинде мал ажылынын айтырыларын чу-гаалажып көөр болган шиптирлер.

Ленин аттыг кезде ажыл-агый артелинин колхозчуларын боттары-нын хураалына ийитинин мадынын баш савын өрттөрүнүн болган продуктуун белидеринин кол үн-дөшкөн—мадын быжыг чөсөткө-дөштөп туртууларын чугалазын дем-делгөш, бо чылын мал чөмнөри белектеринин планын чөтүр хуусаа-ла ажыг күсөдөргөн хүдөнгөн. Ам хүдөдө багыт өскө күсөдөргөн тур-тур. Июль 20-ге чедир түндөдөп эл көөргө, бо колхоз 500 тонна ситен ийи белектер азы бо талазы-биле планын 33,3 хуу күсөткөн.

Бо артелини ситен белектерин чөсөткө-дөштөп организасташкыны өңи. Баштаар чер, партия организа-цияны социалисттик чарыттын түн-дөшкөн үндүрүп, муракчыларын ма-тап, планна турар. Ол ышкан «Тилгелер» кезде ажыл-агый арте-ли ситен белектерин багыт өскө чо-дудуп турар.

Ийи-дөштө болза, мал чөмнөри белектеринин ажылын өрткөн чы-дып бо үеи-биле дөштөдөргө, бо чы-лын өздөш турарын демделгө-хөгжө. Райондун дөштөдөргөн ситенни күсөдөп өңи. Ийи-дөштө турбу-жө, чамдык колхозтарын баштаар чер-дери, партия организацияларын белектеринин чөтүр үеинде дөштө-дөш, мал чөмнөри белектеринче организасташкыны чөсөткө. Район ийи-дөштө-биле июль 20-ге чедир ситен белектеринин планын чүткө 8,3 хуу, азы 1260 тонна ситенни белектерин, ситен салышкынын—3,5 хуу күсөткөн дөштө чөсөткө.

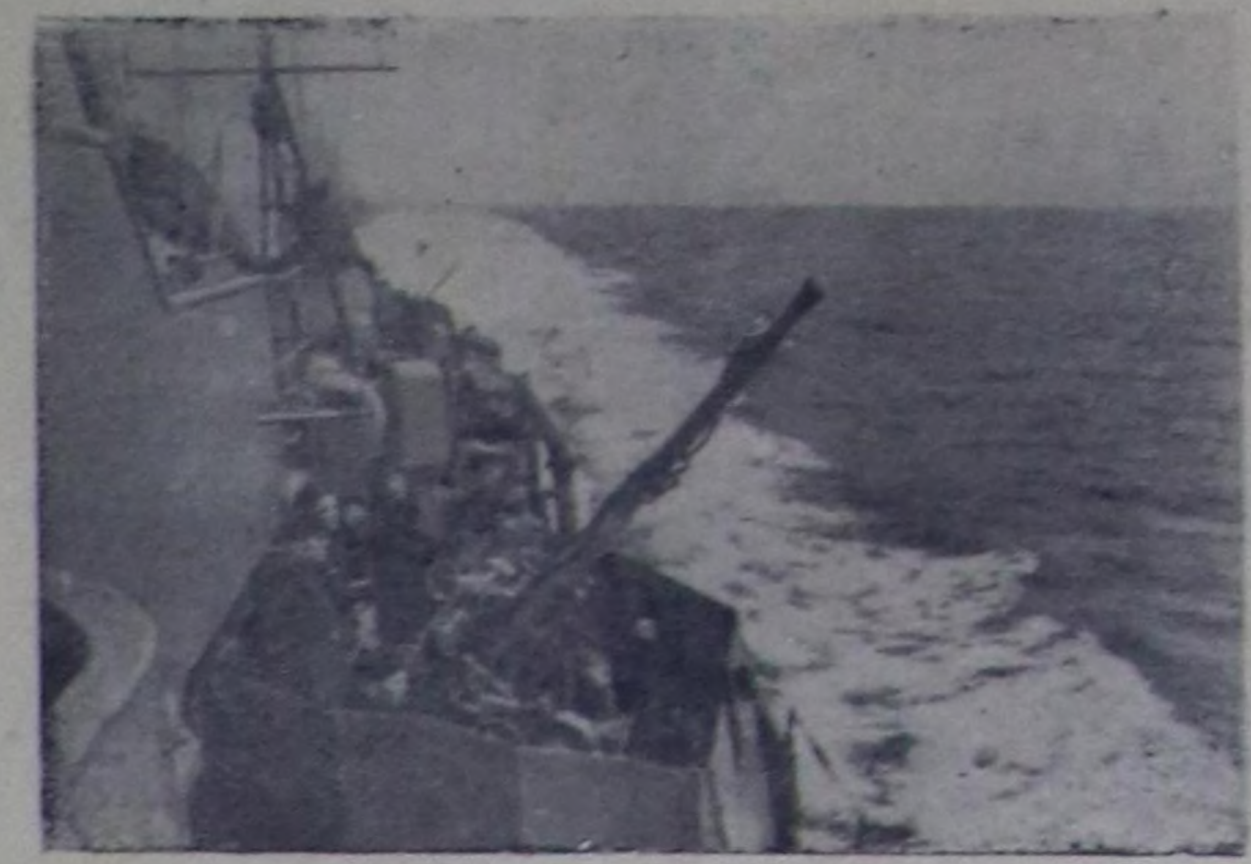
О. НАКСЫЛ-ООЛ.

Тес-Хем районун «Чолураа» колхозунун Шуурмакта мал чөмнөри белектер бригады азыттын үш машиналары-биле ситен кестирип турар. Ситенчилер 400 ажыг центнер ситенни оң ажыг сарааттар кылдыр белектер. Олар арыглар иштинин ситенни хол калыклары-биле белек кезип ап турар.

Чурукта: аныктарын ситен кезип турары.

В. Уноостун фотоу.

Далай өрөдөлгөдө.

СЭТА-нын фотохрониказы.

Күзелин чедип алыр

Танды районун Бай-Хаак өрт-тумак шөкөчүлөргөн бо чыгыг до-дөштө үнүкүлөри Оюн Селен-оол, Оюн Салмы-оол болган Оюн Каа-сөмүгү элчөмөни дужааган, шөкө-чүлөргөн сакыта дөштөдөп олурун-чир.

Устүдө үш доодукчулардан Оюн

Селен-оол биле Оюн Салмы-оол Красноярскийн мехинна инсти-тутунда бээр деп шиптирлен ал-ганнар. Каа кезек кыт чөсөткө-дөштө, оң сонда: «Мен малчын болушкан тур мен, баштай сохтө-дөштө салгылап амдылай, өң сон-да техникамын азы институтче хан-

дөштө мен» деп шиптирлен-биле чу-гаалаан.

Чылдар өрткөн. Оюн Каа болу-нүг күзелин чедип аштар. Амды-рачче орутуп шипип алган өңү-үгөсө чедикшилерин болуун күдө-дөштө!

В. ШОЯЛА.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛДЫГ АРЫН

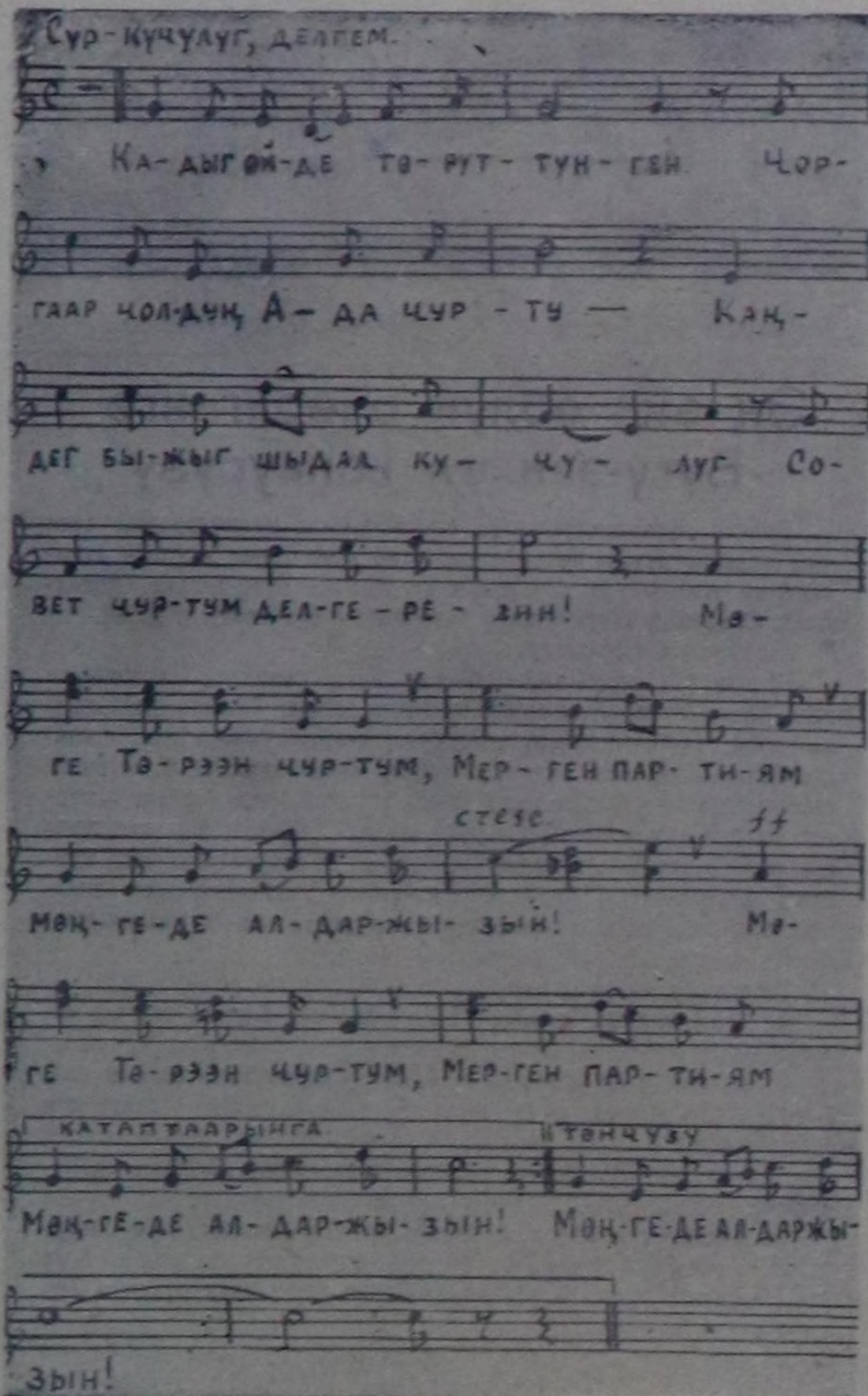
СОВЕТ ЧУРТУМ ДЕЛГЕРЕЗИН,

Сөзү И. Дремовтуу.

Музыкасы А. Титовтуу.

Аас-кежшинин, Ада-чурту

СОВЕТ ХОЛДАР

Ада-чуртум күштүг, бижыг,
Арта-берте торуабас бис,
Делегейле бис дег, мыдыг
Делег, хостуг чуртутуар чок.
Чамы батаан Волга-Хем дег,
Шанты билбес оруутат бис.
Чагай чуртутун кырын дургаар
Чаймын хун — Ленин чыраан.
Аас-кежшин, шыннын төрөн боттамырган
Ада-чуртум чечектеди, делгерезин!
Хаттыг, чачытыг кара булут
Баан хуну дугай албас
Москвадын хереленде

Идегел кады чыраан,
Мотон түрөн улустанын
Илиг от дег күзөн сен.
Чалгыннанган кызыл туугун
Боммуназын хазан бооп,
Чамы динтин кырын дургаар
Коргун чокка киксип тур.
Аас-кежшин, шыннын төрөн боттамырган
Ада-чуртум чечектеди, делгерезин,
Хаттыг чачытыг кара булут
Баан хуну дугай албас.
И. РОЖДЕСТВЕНСКИЙ.

— Ийи деп чүл? Харымда—дээр.
— Ийи холда туткан соонда
Чере карган салырыл—дээр
Чечен тугаа бар-ла болгай.
— Ийи чинин улуз тугун
Ийи холда туткан соонда
Оруусту салбас бис—дээр
Ону дээрже кудурган бис.
Совет кижин холу-биле
Социализм тургускан-лаа
Маска, кадыр тутаннарны
Маставастын аргын чок.
Ажылчын хол барын дээрже
Автоматтар хедер-ле—
Эилелче, херелелче
Эйбешкил-даа шуужун кирер.

Балды туткан холдар шымчор—
Бажынар-даа бедип унер.
Бажыныс холга келер—
Байыр, дый-даа хатугу болур.
Саянчылар хуунун алыр—
Сатган сүт-даа савазыраар.
Койбайга холдар дээр-ле—
Хову турлаа ажаанчыраар.
Чолаачыныс рул тулар—
Улак черер кымырлып кээр.
Чолаачыныс утук тулар—
Улан номнар холга келер.
Совет холдун кылааны чок—
Айын беан өртүр сунган.
Соруугаыс улуз чагай—
Атом биске бараан болур.
Б. ХВЕНМЕЙ.

Бөгүн ырым улам дендээн

Узун-узун темнер аккан
Улут Саян кадыр Тандым
Донкун, чараш бойдууга
Доруктурган тал-дур мен.

Бүрөд, соруум хаймындырган
Хунууг Тывам талы болган,
Баткым, ырым каймын-даа
Баан көрбөн трен-дир мен.

Дээрде шамкан бедип сымнар,
Тейлер, шөлдөр дегере-де
Мөңгө час дег чечектеген
Бөгүн ырым улам дендээн.
С. САРЫГ-ООЛ.

Чаржынчыг көрүш

Коктук частын чагай хуну.
Агаар арыг.
Чогураанын чыды долган.
Кодээ суруну ору-куу
Аттыг, чадаг,
ажылдаан чон шааранашкан.
Аккыр,
силг,
чунуп каалкан,
Атпанашкан өөр кастар таваар шуушкан.
Мунуушта булун ажыр,
Буукан буга бустаан ышкан, кышкы унд.
Эдипсинип, тура дүштүм—
Эйрик эр,
алгырбышаан,
хөмө келди!
Калчаа адыг халлаан ышкан,
Хажмынчыс былаш кындым.
Эскербес-даа.
Час-даа чагаан, каан хундус

Чартым дургаар кара малга.
Эдип чүе.
Ааска сымас сос-даа эдер,
Армы-бамы кызыл-мынты,
калдар кара.
Ийи буду өз хаак ышкан,
Ийи-биле элек-тедип кыштан эртти.
Чандыр-соора басса, басса,
Шалбаадыа,
тайып чоруй,
барып ушту.
Аастан салбас эмискин дег,
Арагалыг шилин соруп,
удуп калды.
Артынга бир хаван келгеш,
Серини черин хунаалышкан,
ажыныч бе,
Араганын чыдын алган,
Ческинич бе—
Ышкырлыккан, ылай болду.
С. ПЮРБЮ.

БИР ААРЫГНЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

(Шоолу)

Бир-ле катап чүкүтүргөн чы-
чан кырынга ийи кижин чоруп
олурган бис. Эжик хөөрөмчөй-даа
оол. Хөөрөн-не менден мындыг ай-
тырыг салып:

—Мойн чооннаар аарыг бар дээр
чүе-дир, мын бе?

—О, ол дээрже чамыс кижин-
лерге тургузар аарыг болбазыкпе,
таа.

—А кантап тыштыр, канчаар өн-
нөз аарыг чүе-дир, мынчам?
—Мөң бир ажим чедиги класс-
ка өөренип турган, оон аараан кижин.
Мойну чаа-ла чоонна,
«ыжын» орда, баш удуу хемчегер
алганын сене берген. Иччалза-
даа ону класска барганда озу база
катаптан. Биче-ле болза эскер-
бейн хуудуруп алыр чаккан бис.
Арай боорла-да сегидип кызыл.

Ам калынаас боор деп тургус-
та хөөрөн кээп мойну тудула-
лып, элбестей берген. Ол ынчан
өскө бир сүргүзү чериге турган кижин.
Мынча хей чыдарла өөренип
келгеш, ам көз-көз, ону доосун
шыдаады ол кижин боор бе деп кай-
тап-ла үнгөн бис. Иччалза-даа «эм-
чилер»-ам сымкыртып, эш-өөр
«өмчө» шүдүн-не барааннар бол-
базыкпе.

—Оон ам эттиген бе, мынчам?
—Этти-рин эттиген, иччалза-
даа оозуну когу бичи артып ала-
ган, үзө эмчелек чыткан, дэди
сүргүзү чериге чорупкан.
Кижинтен чага-мелз-даа кел-

бестөн, сүрө-ла барган. Каш чыл
эрткенде катап көстүп келзе-ле,
бизге чери «хуулаш», шуут-ла
кижи танымытай берген болган.
Бижикез бичи эгипн көрө албас,
хыйыртан көр, чүе чугаазааш,
кижикез эвес, дагытга—дээрже,
бажынг—дээрже кээр. Эш-өөр-
ду-да, эмчи-домчу-даа өмчөп чадан
каан, каным-лаа өм ишпес, харын
«мен болуп билер мен» дээр, улус
айлынга кирбестей, ол-ла хөөрө
мойну чооннааш, чоруп берген бол-
базыкпе.

—Кай, мындыг күштүг аарыг чү-
е-дир, ала?
—Чок-чо-ок, сен менн үзө кире
бербедан. Сөзүм ам-даа төндүрбөдүм
мынчалык.

—Мындыг бе кай. Иччалза-даа
уламчылап көрөм.

—Иччан шала күскөз турган
чүе. Бир-ле катап жомула-негел-
де кымыл, чөнтүг айтырылган тур-
гузар дээр бир албан чериге кире
бердим оң. Эжик аксында чолдас-
сымаар семс уруг сазында дүдү-
не берген оңур. Сазынымын хымы-
раажыга чүе ийикпе, азы салы-
жымын кадым мындыг чүе ийиле,
мендизеримге, мен-даа дичнавайн,
ынаар бир-ле чүе дилзөн оңур. Оон
ам чеме манар, тукумда халгаже

кире бердим. Кирбей салдыг, бажы-
нын дүгүн төсө маени-дег чыл-
бытыр суйбал чоруй соон барып
албайтып алган, кымыл удуңуну
докудуруп майышташтыг, чоа ор-
туурун алаанда четкен тар аастыг.
Чолаа чүртүгү, узун, чинге шокор
галстуктуг, күлбүгүр егиниг, куу
постынуугу арган ак кижин кезе
төсөн оңур эвеспе. Көстүтүп бир
укун оң холу-биле азы туткан, мен-
че хыйыртан, арны хуулуп кыза
берген, шилинни көңүгү чачат-
тына берди:

—Чүү кижин силер? Силерни
бөөр килерин кым чөмчө-ред?
Баштай секретарга алектенер!

Кайгай берген топтап көргөн,
бизге-ле кижинис ол болган бол-
базыкпе, жүжүрүм.

—Кара-ла бо, оон ам канчал-
дык мынчам?

—Канчаар боор, улустуң «буга»
коданынга дошкун» дэди-биле бир
дөмөй, ол улаада «дээржиниң» чал-
ылып күтсөң, секретарга «чал-
бардым». Иччалза-даа негелде-дом-
далымын хайгаарып көрбөм, чүгө
«ыттар өртүрүп каан» бо-ла.

—Иччалза-даа, төнтү чок
азыргыг, мөзү чок кижин-дир.

—Ол-ла чөп, азыргыг ам тыпты
бөөр, а билдирген, бодун бедик көр-
дүрөп, адимраттарга болган көр-
гастарга ажалдаар чер дакып, өш-
өр белин тымыбайн баргылаар бол-
дур ийин.

С. СААЯ.

Чоргааралдың ыры

Тыва бижик турбаанда-даа,
Дылым байлаа көсүк чоруй.
«Човулаандал келдерин»
Чонум ырап, тоодан чоруй.
Бөгүн парлыг бижикенис бар,
Дылым улам байлаакып өр,
Бөдүтү арат кызы башкы
Дыма эки өөренип чор.
Орлан башкы хурап орта
Кожанынга хөөрө ору:
—Он беш чыда бажылаадым.
Көңүтү ынаа ажылым ол.
Калы орган орус башкы
Олче көргөш, чоругаадым.
Ханы ынаа угбашкы дег,

Омак, «хатугу өнүктөр ол.
Караа кымыл ажылы дээр
Демги башкы шаңгал алды.
Хамкы өртүр өргөй көргөш,
Демги өртүр хулулаурул.
Калырган оон хаван
Чеме угаан шымчаван деп!
Кантук берге тилеэвен деп!
Чеме чашты сургааван деп!
Чодуг-кежик эки болган
Чонум уругу — башкы кызы
Чогаалда-лаа маалыр болуп,
Чоргааралдың ыры болур.
А. ДАРЖАА,
А. БЕГЗИ.

УЖАР

Мөңгө казын хунче чакып өргөн
Мөңгүнечке ухар бо-ла келди.
Булуң, шынаа ууш кыдыр бустуу
Булаларыг, шимжон даажы дедик!
Дөмөтүг сымды херип, ушта мой-
наан
Мөөп турар чүс-чүс амык ой элт,
Дөмөп үнгөн, шүдөдөн көр дээр
Мөгелер-даа салгымыга килди.
Салдын бажы сүтже шимжон берди
(Салдыгта шымчаван бөл-ле!)
Эшкижини шалын уштуп өк-
таш,
Эгине дээр сүтүг чалгыннадым.

Мөңгүн ухар! Чеме чыда мынчаар
Мөңгө-биле маргынкан дег көрөп,
Мөңгө күжүн көргөткөзүң, кой-ле!
Мөңгүн, чоргаар чүткүн чыдар сен
аа?
Турбалар тутсуп багаа долгаар
Мөңгүн ышкан холдар сенде чок
бе?
Тураланын чедип алыр Кижин
Бедик аден дүң-не харап келген,
Мөңгүн тур, Харым кыдыр
мөңгөй!
Ю. НЮНЗЕГЕШ.

ДИДИМ БАЗААЛ

Чыда, боонун күжү-биле
Чырык орун ажиткан бис.
Чыргал, хостал кымыл чечен
Чылан чыгыч тарып чор бис.
Божамын:

Башкарыкчы партиянын
Башталганын чалгын кылып,
Төрөн чуртка хундун хунче
Төттүмөс күш менеп чор бис.
Божамын:

Дашчы болган шутукчулар,
Дарган болган хөмүр-дашчы,
Туугулар,
Дунаачылар
Тилелгенден тилелгеже
Дидим базаал, бурунгаар!
Хожулангай чуртуушту
Ходарымыс күчү килрип,
Өртөмчөгө дөмөшө чок
Өндүр улуз болдурган бис.
Божамын:

Дашчы болган шутукчулар,
Дарган болган хөмүр-дашчы,
Туугулар,
Дунаачылар
Тилелгенден тилелгеже
Дидим базаал, бурунгаар!
О. СУВАНПИТ.

Чурукчу

Былалдын Кочетов кудумчу-
нун бир-ле көрүштүг чараш черин-
де, кудумчулар бедиринин бирөө-
сүндө оозаапп, шоолуг улус чымы-
бас хире черинде, дөрт-беш хире
кижи тур. Оларын ортуунда бир-
ле бичкече сымныг, мөң эйт-кы-
ныг, боп-борбас догу арнынмы,
аныяк оол чаз туттукун турар улуз
тудугун талзычыч кичинейиле
көңүтү көрүп алган кисточка-
зы-биле калбак оозанынга де-
ки туудун, оң чокк кымы-
сында көстүп турар чүе-дирин
болган оон мында дагы, өдир
булуттарын чингир көк дорин дур-
зуп чурраан тур. Чурукчу көр-
бө кисточкун чанында асман, бу-
дуктар, кисточкалар шыгжап чорутуу
калбак хазаржаан мурунда ажын
салып алган, таалайланчак чолаа
чеккип хейленип, бак галастукту
таазада көңүтү, чуртун турган ту-
дунче хандыкшап, чанында тур-
ган кижилерин беан шоолуг эскер-
бес болду.

Мыда турганнарнын бирөөн:
—Мырканай ол-ла олчаан ала,
эштер!—деп магалат чугаалады.
Чурукчу хай көрүп келди.

—Сергей! Кай сен-дир сен ала?
Эки!

—Мен мен ийин. Эки, эки!

—Академияны доосун, чедип
келгениң-биле байыр! — дээр, оон
холун дымыр тулуп тур бис.

—Кажан келгениң ол?

—Дүн. Белгем, бистиги Кымы-
лыстын сайырап, чаагайжып
турарын магалат тур мен. Иччан-
гаш баштайгы хаймыншык-биле

төрөн ынаа Кымылыстын бо
чаагайжыгынын демгелээр дээр.
Бир төлөмчөл кымыл эгелеп тур
мен—деп, чурукчу хаймыншаан со-
руштук чугаалаан тур.
Ол—Совет Тыванын баштайгы
дэди өртөмчөгү чурукчу Сергей
Лазымы-дир. Оон Ленинградта И. Е.
Решин аттыг Чурула академияны
—чуручанын дэди сүргүзүлүн
коопкан, хан чанын болгон ол.
Сергей болууну билини чонуну
амырдыл-биле холбаштырып, бо
чедип чымыл улуз чагай планын
амырдыл боттадырып турар
маалыраг демгелээр үеинде бо-
дунуң чогаалыга ажылынга Совет
Тыванын чонунуң тургусуку, чо-
гаалчы амырдыл-туртталганын,
оон амырдыл кижилерин көрүз-
гөр. Ол ам шак мындыг күзөл-сүзү-
биле хаймыншаан, ол күзөдөн бот-
тандырып эгелей берген бо.

—Че, Сергей, кайи хире доос-
тун?—деп сонутталганыс.

Сергей Кочукович сегизтер ба-
жын аткаар суйбай туткан, аныяк
хуудуруг-биле биче сеткелдиг
харымады:

—Чүтөөр доостум. Чонумуң-
даа, өш өртүн-даа идегелен шы-
зыттым деп болзар-дыр мен—дээр,
уламчылап чугаалады:

—Чүртүгү Решин аттыг бир
сураттыг чурула Академияныга
алды чыл иштинде өөренип келгеш,
ону бо чымын багай эвес доостум.

Бис бо чымын ажим-бүрү аймактың
30 кижин академияны доостуус.

Болуңуң академия доозарда диплом
ажылымын улуз орус улус-биле

тыва улустун ханы набыралыга
тураскааткан—1920—21 чылдарда
Тывага хамалта хаймыннын үезинде
орус-тыва партизанынын нацио-
нал-хосталганын революцияны бот-
тандырып, улуз орус улустун дуза-
зы-биле тыва улустун хосталганын
канчаар чедип алган дугайында
ажылың чүрүп дужаалдым. Ол дил-
лом ажылың багай эвес болган. Ону
ам-даа байдып үргүзүлүп мен.

Сергей Лазымы—ам чаз-ла 31
харлап чорутуу аныяк салым-чалан-
ныг чурукчу. Оон ол салымны
чындыгын не илерет чоран. Тес-
Хем районун Чиргалдын суму-
нун Чангыс-Шиниге бичи өрү-өл-
де кады ойлап көрөкчү чораш-
ла, чүе бүткүлс—бойдушту, мал-
ды, кушту, кижилерин топтап көр,
оолорун хөмүр-дургуула дүрүлөй
кааптар турган. Ол өөренип тура
чурулага теригден, мылангы ха-
на солун бажы чурурунга иде-
келгил турган. Чедип чыл школа-
зынга өөреникчилерин чурула
болуугу оон сонугурамын улам
кымыншаан.

—Ам «Шын» соулунда ажылап
турар фотограф эш Степан Феокти-
стов мынчан музейин чурукчу тур-
ган. Ол ынчан чурулаганын баштай-
гы кичинейиле башкылап, аге би-
лиглерин берип, мөң чурулага
мынчалыкын күштелдирген. Мен
мынчанга мөң ол баштайгы баш-
кым Степан Павлович Феоктистовка
чүрөтүн хаймыншаан четирегенин
илерип чорутуу кижин мен—деп
Сергей чугаалап турар.

Сергей Лазымы—«Ылазыла
чурукчу болуу»—деп күзөл соорула-
ны салган. Мынчанга 1941 чылда
Свердловскийн чурулага училе-

зинче өөренип чорупкан. Алаа ийи
чыл өөрөгөш, аарааш Кымыла ча-
нып кээп, Кымылдын ортумаа шко-
ламынга 1943—45 чылдарда шым-
ыла, чурулага өртөмчө башкылап
турган. Оон соонда өөренилгенин
уламчылап Казаннын чурулага учи-
лищенче кирген, ону 1949 чылда
чедипшикенин доосаан.

Кымыла башкылап турган, ол
чурулага салым-чаланын өөрени-
чилерин база демиткен. Оларын
иштинден Салчак Иван ам Свер-
дловскийн чурулага училищенин
бешки курулуна. Торулук Байка
Пркутскийн чурулага училищенин
ийи курулуна өөренип турар.

Эш Лазымы ол өөреникчилери-биле
чагаалжып, «Канчан-даа турган
чурулага өртөмчө чедип алынар,

бисте чурукчулар эвөш болгай, тө-
рөн чонувуска бараан болуп, ола-
рын маалырыг ажыл-ижин, амы-
дырал-чурулаганын урун чүгө
дамчыдып көргүзөлинер, оон-биле
чонум коммунист буга кижиндер
херекке партияныска дулаажыны-
нар» деп дөтөп турар.

Сергей Лазымы чурулага училе-
щенин доосаан, ара доктаавас деп
иниттирзе. Мынчанга чурула-
нын дэди билини чедип алыр дээр,
1953 чылда Ленинградта Чурула
академияныга килди алган. Боду-
нуа күзөдөн чедип алыр дээр Се-
гей Лазымы караа кымыл өөрөгөш
турган.

—Чурула талзы-биле шын
орутуу шилип алырынга болган
чурукчу болурунга мөң башкыла-

рым—профессор П. И. Ивановский,
М. С. Кореичин сугаар дулаажынар.
Оларга улуз-биле четирегенин ба-
за илеридип чорутуу мен. Мылангы
профессор П. И. Ивановскийн
чурулага мастерскаяныга өөренип,
ажылап турган, билини чедип
алдым—деп Сергей сеткел ханымын
бизге чугаалады.

Өөренип тура-ла Сергей элөөн
хей, көрүктүрүн улуз үнелелин
алган чогаалдарын чурулааан.
Оларынч иштинде: «Алаан-маалыр-
дарга хамарыштыр «Хосталга ду-
гайында ыры», «Бастырбааннар»
деп, база 1920—21 чылдарда пар-
тизанын дугайында «Партизанын
укукту турары», «Кохочу амы-
дырал дугайында «Чаз ыры»,
«Сөөлүгү кыш», деп чуруктар бар.
Ол чуруктарынын областын Алаан-
маалырлар аттыг чурут-шпичиле
музейинг дөмгелелеринин аразы-
дан көрүп болур. Чурукчу бо амы-
дыларын чалгы дымтажылынын
үезинде бижитилген. Шөлзөп ча-
нып келгеш, бодунуң төрөн колхоз-
чунуң чаз туткан улуз алууну шы-
мөргөне мынчалыкын-биле кир-
жин, клубтуң сценга артында көжө-
гөзүн чуруп берген.

Сергей Лазымын чуруктары
амырдыл болган иштинге сет-
кил-биле долгунган. Чурукчу дэди
өртөмчөгү хал чанып келгеш, тө-
рөн Совет Тыванын хаймыншы-
кынын чаартылганыга орус ки-
рип чаз, күзөл-болалар-биле ажи-
лап эгелеэн.

—Сергей Кочукович, ам си-
леринг планалар каныг ирги?
деп, бир көрүктү соугураан айтыр-
ды.

—Күзөл-даа улуз—дээр, чуру-

Чурукчу: чурукчу С. Лазымы.

Фото С. Феоктистову.

